

Jongensbrein/Meisjesbrein

Over gendersverschillen en -strategieën voor
onderwijs en kinderopvang

Betsy van de Grift

Jongensbrein/Meisjesbrein

Over genderverschillen en -strategieën voor onderwijs en kinderopvang

Betsy van de Grift

ISBN 978 90 8850 676 5

NUR 847

© 2016 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

*Te worden wie
– als lonkend perspectief of
als een dwaallicht zoekend –
het kind kan zijn,
zou kunnen zijn.
Dat ik dat kan bekijken.*

*Dat vreugdevuur,
die bron met wellend water.*

*Geen richting zal men jou ontzeggen.
Geen optie je ontnomen worden.*

Je hoort bij ons, wij zullen de verschillen koesteren.

Betsy van de Grift

Inhoudsopgave

Handleiding bij dit boek	11
DEEL I Theorie genderverschillen	15
1 Wat verklaart het gedrag van een kind?	16
1.1 De contextuele benadering	16
1.2 Attributie	17
1.3 Stereotypering	18
2 Gedragsverklaringen vanuit het jonge kind zelf	20
2.1 Nature of nurture?	20
2.2 Aanleg	23
2.3 Het brein	27
2.4 De breinontwikkeling	30
3 Sekse en/of gender	44
3.1 Gender of sekse?	45
3.2 Sekseontwikkeling	46
3.3 Afwijkende sekseontwikkeling	47
3.4 Genderontwikkeling	48
4 Gedragsverklaringen uit de omgeving	51
4.1 Thuis	51
4.2 Jonge-kindvoorzieningen	55
5 Genderissues bij jonge kinderen	60
5.1 Bewezen verschil?	60
5.2 Sociaal emotioneel gedrag	61
5.3 ‘Slimme’ functies	65
5.4 Fysieke functies	69
5.5 Spelen	71
5.6 Problemen	75
5.7 Samenvatting	79

6	Onderwijs, kinderopvang en genderissues	80
6.1	Professionele genderissues	80
6.2	Optimaal onderwijs voor iedereen	81
6.3	Genderneutraal opvoeden	83
DEEL II	Genderstrategieën	87
7	Genderstrategieën	88
7.1	EDGE-beleid	89
7.2	Rustig maar	91
7.3	Niet doen	92
7.4	Durftraining	95
7.5	Stoeien	97
7.6	Rekenen	98
7.7	Zorgzaamheid	99
7.8	Kattenkop en queenbee	101
7.9	Prutswerkjes	103
7.10	Gamen en tv-kijken	104
7.11	Bewegen en functioneel bewegen	106
7.12	Kleuterverlenging	108
7.13	Voorlezen	110
7.14	Schietpistolen	112
7.15	Impulscontrole	113
7.16	Mannen in de kinderopvang	115
7.17	Praten met jongens	117
7.18	Gendervisie	119
7.19	De speelruimte inrichten	120
7.20	Kind-volgend observeren	122
7.21	De kleuterbouw	123
DEEL III	Het kleuterjongetje	125
8	Het kleuterjongetje	126
8.1	Het wordt een jongetje	126
8.2	Extra aandacht voor het kleuterjongetje	129

8.3	Problematiseren	131
8.4	'Kleuterjongetje-vriendelijk' onderwijs	133

Literatuur	135
-------------------	------------

Handleiding bij dit boek

In dit boek wordt de vraag behandeld of en in welke mate je gedrag van jonge kinderen kunt verklaren uit of toeschrijven aan het feit of ze jongen of meisje zijn. Met 'jonge kinderen' worden dan kinderen tot een jaar of zeven bedoeld. Kortom, de vraag is of er genderverschillen zijn. We zullen zien dat het gedrag van jonge kinderen slechts voor een heel klein deel uit genderverschillen verklaard kan worden. Veel meer kan verklaard worden uit hun onrijpe breinontwikkeling. Daarom gaan we daar dieper op in. Het boek behandelt daarnaast de onder wetenschappers vrij algemeen erkende opvattingen over genderverschillen en geeft tips hoe je daarmee rekening zou kunnen houden.

Indeling

Dit boek heeft drie delen die ook prima los van elkaar gelezen kunnen worden. De neurobiologische en neuropsychologische feiten staan in deel I, het theoretische deel. Het boek is ook bedoeld voor professionals die met jonge kinderen werken, in de dagverblijfopvang, de peutergroepen en in de kleuterbouw van het primair onderwijs; zij kunnen zeker ook terecht in deel II over de genderstrategieën.

En omdat velen van u op social media blijk hebben gegeven van een enorme betrokkenheid bij het #kleuterjongetje (Van de Grift, 2016), is in deel III daarover een essay toegevoegd. Dit gedeelte is gemarkeerd met getinte bladzijden.

Lezers die dit boek 'van kaptot kapt' en dus alle drie de delen lezen, kunnen door deze indeling doublures in de inhoud tegenkomen.

Feiten, ideologie of mythen?

Er bestaat al heel lang een fascinatie voor verschillen tussen de seksen. Maar zeker de afgelopen vijftien jaar neemt het aantal studies en publicaties erover toe, omdat we beter gaan snappen hoe het zit. Die studies – ook de wetenschappelijke – hebben niet zelden een ideologisch uitgangspunt. En heel vaak gaat het dan over 'aanleg of aangeboren'.

Tot voor kort was het bestaan van sekseverschillen geen onderwerp van

discussie. Zowel het geslacht als de gedrags- en sociale gevolgen lagen levenslang vast. ‘Je bent een jongen, dus...’ ‘Je bent een meisje, dus...’ Vanaf ongeveer halverwege de vorige eeuw zijn mensen gaan geloven dat de verschillen tussen jongens en meisjes, tussen mannen en vrouwen, beïnvloedbaar zijn. In de discussies over genderverschillen gaat het vaak over gelijke kansen voor mannen en vrouwen en jongens en meisjes.

Op de ‘Grote Vraag’ – zijn genderverschillen bij kinderen aanleg of aangeleerd? – zal dit boek geen definitief antwoord geven. Niet omdat ik, de schrijfster, dat niet zou willen, maar omdat ik denk en na mijn research heb geconstateerd dat het zo eenvoudig niet ligt. Ik denk dat we nog heel veel niet weten over genderverschillen bij kinderen. De totstandkoming van onze persoon en ons gedrag is zeker – meer dan in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw werd gedacht – biologisch bepaald en ‘vastgelegd’. Maar we weten ook steeds meer over de plasticiteit van ons brein, over hoe we ervaringen in onze hersenen verwerken. Daarnaast maakt het feit dat we groepsdieren zijn ons zeer gevoelig voor socialisatie. Aanpassen aan de groep is noodzakelijk om te overleven. Ik denk daarom dat cultuurverschillen erg bepalend zijn voor de genderverschillen. Uit onderzoek blijkt dat ook: als je in studies de cultuurverschillen neutraliseert, dan verdwijnen veel van de gevonden genderverschillen (Costa Jr, Terracciano & McCrae, 2001).

Door aanhoudend onderzoek en door veel te blijven discussiëren over genderverschillen worden we steeds wijzer, want elke stroming wil haar mening onderbouwen met meer kennis. Ook de jongens en meisjes zelf hebben er baat bij als we meer rekening houden met de verschillen, die er bestaan en waaraan ze zelf niets kunnen veranderen, zelfs als het gaat om relatief kleine verschillen.

De verschillen zijn, zeker in de eerste jaren na de geboorte, niet erg groot. Ze zijn veel kleiner en onopvallender dan je bij volwassen mannen en vrouwen ziet. ‘Kleine jongens huilen nog en kleine meisjes schoppen nog’ (Eliot, 2012). Jongens hebben het als klein kind wel iets moeilijker en ze zijn kwetsbaarder: hun brein rijpt later en langzamer. Dat tempoverschil in de ontwikkeling blijft een opvallende rol spelen. Dat blijkt binnen het kleuteronderwijs een aandachtspunt of zelfs een punt van zorg. Zetten we de jongetjes niet te veel onder druk?

Pas in de (pre)puberteit, onder invloed van de hormonale storm, lopen de verschillen snel op en groeien de seksen uit elkaar. Jongens vertonen dan, volgens de statistieken, vaker risicozoekend gedrag. Ze krijgen hun impulsen moeilijker onder controle dan meisjes. De omgeving omschrijft dit als externaliserend probleemgedrag. Meisjes lopen daarentegen tijdens de puberteit grotere risico's op zogenoemde 'internaliserende problemen'. Ze lijden aan onzekerheid, angsten of hebben moeite met de confrontatie met 'eisen aan vrouwelijkheid' (Rescorla et al., 2007).

Het nut van het debat

Als het allemaal niet zo spectaculair is als we misschien denken, die genderverschillen, dan is de vraag gerechtvaardigd of we er überhaupt wel wat mee moeten. In dit boek worden twee redenen gegeven om toch serieus na te denken over 'genderbeleid' in de kinderopvangvoorziening of het onderwijs. De eerste reden is dat het de jongens en meisjes kan helpen als er rekening wordt gehouden met hun voorkeursgedrag. Zoals er bij taalonderwijs rekening wordt gehouden met het gegeven dat jongens een stripboek met plaatjes leuker vinden dan een boek met alleen tekst. Ik noem dat 'genderbewust beleid'.

De tweede reden is dat je wilt voorkomen dat jonge kinderen stereotypen krijgen opgedrongen. Het zijn vaak stereotypen die beklemmend kunnen zijn en die soms samenhangen met kans(en)ongelijkheid. Dat noem ik 'genderneutraal beleid'. Bij de genderstrategieën in deel II vind je daar 21 voorbeelden van.

Maar er is nog een derde reden. Kijk bijvoorbeeld eens naar deze statistische feiten (bron: www.nationaalkompas.nl):

1. Jongens lopen een groter risico op leer- en ontwikkelingsproblemen.
2. Jongens lopen tot hun volwassenheid twintig procent meer risico op ongevallen in en om huis.
3. Jongens lopen een drie- tot viermaal groter risico om gediagnosticeerd te worden met autisme, aandachtstoornissen of dyslexie.
4. Meisjes lopen minstens tweemaal zo veel risico om gediagnosticeerd te worden met depressie, angst- of eetstoornissen (de laatste zes keer zoveel) tijdens of na de puberteit.
5. Puberjongens hebben ongeveer viermaal zo veel kans om dodelijk te verongelukken en driemaal zo veel kans om als slachtoffer betrokken te raken bij een geweldsincident.

6. Meisjes doen tweemaal vaker dan jongens een suïcidepoging. Suïcidepogingen bij jongens zijn tweemaal zo vaak dodelijk.

Deze cijfers liegen niet. Tegen de tijd dat kinderen een jaar of veertien zijn, bestaan er evidente verschillen tussen hen. Deze statistische verschillen kunnen de levens van alle jongens en meisjes, alle mannen en vrouwen, alle moeders en vaders voorgoed beïnvloeden. Het is goed ons daarvan bewust te zijn.

Bronnen voor dit boek

Waar in dit boek met enige stelligheid gesproken wordt over ‘de verschillen tussen jongens en meisjes’, gaat het om statistische verbanden die in onderzoek gevonden zijn. Bijvoorbeeld: statistisch gezien hebben pasgeboren jongetjes vaker een longontsteking dan pasgeboren meisjes. Maar uit onderzoek blijkt ook, en misschien wel vooral, dat er tussen alle kinderen onderling verschillen bestaan die helemaal niets te maken hebben met het feit van jongen of meisje zijn. Dat zogenoemde *interpersoonlijke* verschil is altijd nog groter dan de statistische verschillen tussen de seksen. De genetische aanleg en de ervaringen die kinderen opdoen zijn daarvoor dan de verklaring, en niet hun gender. In mijn andere boeken ben ik daar verder op ingegaan.

De in dit boek aangehaalde ‘verschillen’ berusten dus op dit soort statistische verbanden die vrijwel allemaal wetenschappelijk gepubliceerd zijn. De grote meta-analyse *Pink brain, Blue brain* (Eliot, 2012) heeft mij voor mijn research heel veel richting en bronnen opgeleverd en is echt een aanrader voor de geïnteresseerde lezer. Ook heb ik voor dit boek veel bronnen uit de neuropsychologie en neurobiologie gebruikt. In de tekst wordt daaraan gerefereerd en achterin het boek staat een uitgebreide literatuurlijst.

Uit mijn eigen eerdere boeken heb ik overigens ook geput. Uit het eerder uitgegeven (en inmiddels uit de handel genomen) *HOERA, het is een jongen/meisje*, zijn enkele gedeeltes vrijwel integraal, met toestemming van de vorige uitgever, overgenomen.

DEEL I

Theorie genderverschillen

Gedrag kan verschillende achtergronden of verklaringen hebben. In dit boek wordt veel waarde gehecht aan kennis vanuit de neurowetenschappen, de neurobiologie (over de groei en ontwikkeling van het brein) en de neuropsychologie (over de werking van het brein). We onderzoeken vanuit deze theorieën hoe het gedrag van jonge kinderen verklaard kan worden. Daarna bekijken we hoe gedrag soms herleid kan worden tot eerdere ervaringen thuis en op school, aan welke factoren een kind blootgesteld wordt. In de laatste hoofdstukken onderzoeken we of en welk gedrag te maken heeft met sekse of gender.

1

Wat verklaart het gedrag van een kind?

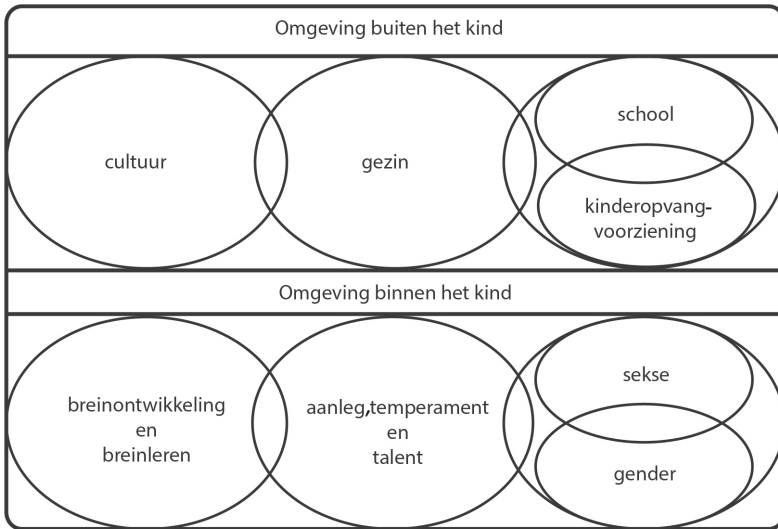
In dit hoofdstuk onderzoeken we wat de verklaringen kunnen zijn van het gedrag dat we zien bij jonge kinderen. Is het hun karakter? De invloed van thuis? Of komt het door het jongen-of-meisje-zijn?

In dit hoofdstuk wordt een zogenoemd contextueel model behandeld. Dat model is behulpzaam bij het goed analyseren waaraan het gedrag van jonge kinderen toegeschreven kan worden.

1.1 De contextuele benadering

De verleiding is groot om de gedragsverschillen die we tussen jongens en meisjes zien, te duiden als typische genderverschillen. Verleidelijk, omdat het ons een eenvoudig handvat biedt voor wat we zien of menen te zien. Daarmee is echter de werkelijkheid niet altijd helemaal te vangen. Sommige gedragsverschillen zijn immers erg afhankelijk van de context waarin je het kind ziet, observeert. Zo zal een jongetje thuis, alleen met zijn vader, ander gedrag vertonen dan in de kleutergroep te midden van wijsneuzerige kleutermeisjes. Het betrekken van de omgevingsaspecten bij je observaties is daarom erg belangrijk.

In het boek *De Lastige Kleuter* introduceerde ik daarvoor een 'contextueel model'. Daar diende dit model om probleemgedrag beter te kunnen begrijpen (Van de Grift, 2015); in dit boek gebruik ik hetzelfde model als basis om het gedrag van jonge kinderen beter te kunnen begrijpen. Elk 'vak' uit dit model komt aan bod: de invloed van de omgeving (cultuur, gezin, kinderopvang en school) en de factoren die juist binnen het kind liggen (breinontwikkeling, aanleg en talent en sekse en gender). Door breder te kijken dan alleen naar de genderverschillen, voorkomen we dat we te veel vanuit stereotypen en mythes redeneren.

FIGUUR 1.1 CONTEXTUEEL MODEL

1.2 Attributie

Het duiden van gedrag dat je bij de ander of de anderen ziet, wordt in de sociale psychologie 'attributie' genoemd. Waar schrijf je het gedrag aan toe? Dat toeschrijven van gedrag kent een aantal wetmatigheden, is in onderzoek aangetoond. Een daarvan is dat de cultuur waarin je leeft een grote invloed heeft. Men onderscheidt daarbij collectivistische culturen en individualistische culturen. In collectivistische culturen is de eerste neiging van mensen vooral om gedrag van een ander toe te schrijven aan de omstandigheden. In individualistische culturen is de eerste voorkeur gedrag toe te schrijven aan de persoon; aan het karakter, de persoonlijke trekken of de keuzes uit vrije wil die een ander heeft gemaakt (Aronson, Wilson & Akert, 2011).

Cultureel bepaald

In het boek *Sociale psychologie*. (Aronson et al., 2011) leggen de schrijvers uit dat de cultuur bepalend is voor bijvoorbeeld de verklaring van het gedrag van een Chinese massamoordenaar in Amerika. Uit onderzoek is gebleken dat de Chinese kranten die over de afschuwelijke daad schreven, stond dat deze begrepen moest worden uit opvattingen als 'hij kon niet overweg met zijn adviseur' of 'hij stond geïsoleerd in de Chinese gemeenschap'. De Amerikaanse kranten schreven erover als 'een donkere gestoorde man die een "zwart randje" aan zijn persoonlijkheid had'.

Nederland is bij uitstek een land met een individualistische cultuur (Aronson et al., 2011). Wij zullen als eerste gedrag van kinderen geneigd zijn te verklaren vanuit hun persoonlijkheid. Zeker in de kinderopvang en het onderwijs zijn we geneigd om het gedrag te verklaren uit de zogenoemde 'dispositionele context' en 'individualistische context', het gezin. Dispositioneel wil zeggen dat we aannemen dat het door de achtergrond van het kind komt dat dit gedrag (bijna onvermijdelijk) optreedt. Als laatste lijken we er pas rekening mee te houden dat wijzelf – bijvoorbeeld als opvang of school – de verklaring kunnen vormen voor het gedrag van een kind (Borg & Falzon, 1989).

1.3 Stereotypering

We zijn er goed in: in een paar waarnemingen hebben we een beeld van hoe iemand is. Typeringen en stereotyperingen zijn snel gemaakt en blijken bovendien nogal hardnekkig: we zijn niet snel bereid ons beeld bij te

stellen (Borg & Falzon, 1989). Maar of het klopt? Zijn mensen en kinderen wel zo snel te doorzien? En zijn hun trekken, hun talenten of karakter wel zo definitief vastgelegd als we misschien denken? Of kunnen we als mensen nog veranderen en andere kanten van onszelf ontwikkelen en laten zien?

Die vraag is relevant als we op zoek gaan naar typeringingen die te maken hebben met het jongen of meisje zijn.

2

Gedragsverklaringen vanuit het jonge kind zelf

In dit hoofdstuk behandelen we binnen het kind gelegen aspecten van het gedrag van jonge kinderen. We beschrijven biologische verklaringen, zoals overlevingsgedrag, en genetische, zoals temperament en talent. De verklaringen die uit de breinontwikkeling en het breinfunctioneren ontstaan zijn, komen in hoofdstuk 3 aan bod en in hoofdstuk 4 verdiepen we ons in de genderverschillen.

2.1 Nature of nurture?

Is gedrag aangeleerd of aangeboren? En als er verschillen tussen jongens en meisjes zijn, zijn die dan ook aangeboren of aangeleerd? Dat is de aloude ‘nature or nurture’-vraag – een buitengewoon lastige vraag om te beantwoorden.

Vanaf halverwege de vorige twintigste eeuw heeft de, toen nog jonge wetenschap psychologie belangstelling voor het onderwerp ‘karakter’, persoonlijkheid, aanleg of persoonlijke trekken. Men zoekt dan naar die persoonlijke trekken die een persoon van anderen onderscheiden en die van kinds af aan min of meer constant blijven door de levensloop heen. Naast de vraag waaruit die persoonlijke trekken dan bestaan, staat ook de vraag open of dat persoonlijke gedrag door of in interactie met de omgeving is aangeleerd. In wezen is dit vraagstuk nog steeds actueel. Wel is er door de decennia heen intensief gediscussieerd over de verhouding tussen wat ‘gegeven’ en ‘constant’ is en wat via de omgeving is verworven. Ook wetenschappelijk onderzoek probeert al jaren een antwoord te vinden op deze vraag, bijvoorbeeld in verband met de invloed van de opvoeding op het gedrag van kinderen. Uit een grote meta-analyse uit 2000 (Collins et al.,